

Slåtterbladet

LÄNSSTYRELSENS NYHETSBREV FÖR ALLA SOM ÄGER ELLER SKÖTER ÄNGSMARK I VÄRMLAND - NR 2/2015

Tema

Restaurering *av ängar*

Planera din restaurering

- INNAN DU BÖRJAR. DÅ ÄR DET STOR CHANS ATT DU LYCKAS OCH BLIR NÖJD!

Åtminstone följande fem delar är viktiga att ha med i sin plan:

1. Restaureringens mål. När du vet vart du ska blir det lättare att välja rätt väg!
2. Inventera dina marker!
3. Inventera dina resurser: pengar, tid, muskler, redskap, maskiner, betesdjur!
4. Gör en tidsplan för det praktiska arbetet, vad ska göras och när?
5. Hur ska marken skötas efter restaureringen?

1. Restaureringens mål

Vad vill du uppnå med att restaurera? Hur ska slutresultatet vara eller se ut för att du ska känna dig nöjd?

Exempel för att illustrera hur olika mål kan se ut::

- Jag vill restaurera ängsmark nog för att bli självförsörjande med hö till mina 6 tackor.

- Jag vill restaurera ängen så att träden kommer bort och jag kan se ner till sjön från verandan. Och med så liten arbetsinsats som möjligt

- Jag vill återskapa landskapet från 1890-talskartan på min gård. Odlar på åkrarna, slå ängarna, allt på traditionellt vis.

- Jag vill maximera den biologiska mångfalden på min gård. Minimum 100 växtarter och 15 olika dagfjärilar vill jag ha i min äng. Och död solbelyst ved för skalbaggar ska det finnas mycket av..

Ordet restaurera betyder att "återställa" något till sin tidigare funktion eller skick. En del tänker då på samma sätt som inom byggnadsvården att man vill återställa markerna till någon sorts historiskt "originalskick" och följdfrågan blir: Till när då? 1985 som kanske var året marken senast brukades? 1870 när Häradskartan gjordes? 1920 så det passar till nuvarande bostadshuset? Eller 1671 när gården nyss tagits upp?

Det finns fler sätt att tänka än att återställa till någon viss tid. Man kan t.ex. restaurera funktionen "höproduktion" på sin äng och man kan restaurera inför framtiden för sina planerade behov och

önskemål. Man kan naturligtvis också ha olika mål och ambitionsnivå för olika delar av sin mark.

Att tänka och prata om mål blir gärna att drömma. Drömma är kul och många idéer kläcks ur drömmar, kanske blir första versionen av mål inte realistisk att uppnå och efter att man har inventerat sina resurser kan det hända att man får backa i planen och justera sina mål.

2. Inventera dina marker

Det är klokt att lära känna sina marker innan man börjar restaurera. Har man nyligen tagit över ett område är det en stor fördel att inte ha för bråttom utan gärna ha något år på sig att fundera i. Ta små promenader runt på ägorna vid olika årstider, olika tider på dagen, med flora, fågelkikare, historiska kartor och så vidare. Har man för bråttom är det stor risk att man förstör något man inte ens visste fanns. Man kan också riskera skapa sig mer arbete än nödvändigt om man har för bråttom.

Att lära känna sin mark kan t.ex. vara att ta reda på hur marken har använts historiskt och hur mycket av den historiska markanvändningen som syns fortfarande, om det är bördigt eller magert, torrt eller blött, vilka kulturlämningar som finns, om det finns värdefulla träd, träd som varit hamlade, hålträd, död ved, hävdgynnade växtarter, rödlistade växtarter, fjärilar, fåglar, om igenväxningsvegetationen innehåller problematiska arter som behöver uppmärksammas och om det finns områden som varit igenväxta och orörda så länge att det etablerats sig

ovanliga eller rödlistade arter knutna till skogliga miljöer som skulle skadas av en restaurering.

3. Inventera dina resurser

Innebär din restaurering eller skötseln efter restaureringen några kostnader? Behöver du leja bort en del arbete eller köpa in maskiner/redskap/stängselmaterial mm eller ska du göra allt arbete själv och har redan de verktyg och maskiner du behöver?

Innebär restaureringen några intäkter som till exempel betalning för virke/ved/flis eller miljöersättning ur Landsbygdsprogrammet?

Hur mycket arbetstid har du realistiskt sett möjlighet och vilja att lägga på markrestaurering? Är det tider på året du har mer tid än annars och tvärt om tider där du absolut inte har möjlighet att hålla på med markrestaurering? Trivs du med praktiskt arbete ute i alla väder eller tycker du det är ganska jobbigt?

4. Gör en tidsplan

Skriv upp vilka praktiska insatser som ska göras, vid vilken årstid och vilket år. Till exempel avverkning, gallring, röjning, risdragning, eldning av förna, stängsling, slätter med mera.

Hur lång tid kommer det ta innan du når ditt mål med restaureringen?

5. Hur ska marken skötas efter restaurering

Innan man börjar restaurera är det viktigt att veta hur marken ska skötas efter restaureringen. Har man ingen skötsel då kan restaureringen vara spild arbete och i värsta fall resultera i mycket tätare igenväxning 10 år senare jämfört med innan man började restaurera. Man behöver alltså veta att marken kommer bli betad eller slagen varje år efter restaureringen.

Hur marken ska skötas påverkar också hur man kan restaurera. Om marken ska skötas med årlig slätter är det t.ex. jätteviktigt att alla stubbar som blir efter träd och sly är så låga att de inte är i vägen

för lie/slätterbalk. Ska marken betas efter restaureringen spelar det inte så stor roll om det finns stubbar, men det behöver kanske istället stängslas, finnas skydd för djuren, inte finnas något som kan skada betesdjuren och så vidare.

Om marken täcks av ett tjockt lager gammalt visset gräs är det en fördel att elda upp detta under vårvintern. Det gäller oavsett om marken ska slås eller betas, men i vissa fall är det absolut nödvändigt att elda för att det ska gå att genomföra slätter, medan det kan gå att skipa bränningen om marken ska betas. Är det ganska lite visset gräs kan man skipa bränning.

Vilket djurslag som eventuellt ska beta påverkar också restaureringen. Är det får som betar är det till exempel inget problem att man tar ner aspar och får mängder med rotskott av asp åren efter, då fåren gärna äter dessa. Ska marken betas av häst eller skötas med slätter kanske man hellre väljer att ringbarka aspen för att förebygga rotskottsbildning.

Det är relativt vanligt att man tänker sig att man ska låna in betesdjur, och tänker sig att det går att lösa när det är dags. I många delar av Värmland är det dock brist på betesdjur och inte lätt att låna djur. Tänker man sig att låna in betesdjur är det därför bäst att ha kollat upp möjligheten ordentligt innan man börjar restaurera och även ha gjort upp villkoren. Till exempel vem som står för stängsling, underhåll av stängslet, tillsyn av djuren, transporter och hur man vill lösa det ekonomiska.

KOSTNADSFRI RÅDGIVNING

Från och med i höst räknar vi med att det återigen blir möjligt att få kostnadsfri restaureringsrådgivning från Länsstyrelsen.

Kontakta

niklas.wahlstrom@lansstyrelsen.se tel. 010- 224 72 77 eller
lise.wichmann.hansen@lansstyrelsen.se tel. 010- 224 72 78

Restaurera markvegetationen

Häldsvegetation- konkurrens och grässvål

Liten Bastardsvärmare på blomma av åkervädd. Artens larver lever på ärtväxter som t.ex. kärringtand. Att lämna en del åkervädd till mycket sen slåtter gynnar bastardsvärmare liksom att lämna magra partier med ärtväxter flera år mellan att man slår.

Alla arter av bastardsvärmare är rödlistade i Sverige.

Klimaxvegetationen i Värmland är skog. Nästan all slåtteräng i Värmland skulle vara skog om ingen människa jobbade på för att istället få fram hö på marken.

Eftersom naturen strävar efter att bli skog är det mer eller mindre arbetskrävande att bevara en äng som äng och ännu mer arbetskrävande att restaurera en äng där naturen har fått ett försprång i sin strävan mot att bilda skog.

När vegetationen slås varje år försvinner de växter som inte tål att slås av varje år. När all vegetation skärs av några centimeter över marken påverkas även konkurrensen mellan växterna i ängen. Konkurrensstarka arter som annars skulle skugga bort mindre växter kan inte göra detta, och det kommer ner ljus till marken och till varje liten växt som måtte finnas där. Växtarter som har en bladrossett mot marken klarar sig stort sett undan vid slåttern, liksom också väldigt små växter gör. Följden av lågt konkurrenstryck blir efter många år en stor artrikedom. Växter som har sin naturliga förekomst i totalt olika miljöer växer bredvid varandra i en slåtteräng. Kattfot som i naturen växer på

extremt torr, mager mark som t.ex. i lite sand i små sprickor på berghällar kan i slåtterängen växa bredvid Brudborste som i naturen trivs där det är näringsrikt och fuktigt. En art som i naturen bara finns längre söderut kan i en ängsmark växa bredvid en art som egentligen bara finns längre norrut. Det finns ängar med både 50 och 100 olika arter.

Att det kommer ner mycket ljus till marken innebär också att vegetationen blir mycket tät. Det bildas en tät grässvål.

Ohävd och följderna

När ingen slår ängen längre så börjar de konkurrensstarka växterna skugga bort de små, ljuskrävande växterna och artrikedom minskar. Ofta luckras grässvålen upp, så att frön av t.ex. björk och gran kan hitta jordkontakt och igenväxningen börjar. När inget hö tas bort utan allt stannar kvar på marken och förmultnar då blir marken mer näringsrik. Detta gynnar de konkurrensstarka arterna som då kan växa sig ännu större.

Restaurera

När man vill restaurera ängsvegetationen behöver man åter börja slå vid rätt tid på sommaren så att konkurrensen mellan växterna påverkas till de små växternas

fördel. Slår man för tidigt kanske vissa känsliga arter inte hunnit fröa av sig, slår man för sent, när det mesta växt klart för året, påverkar man inte konkurrensen för då har ju de stora fått stått och skugga för de små växterna helasommaren. Andra halvan av juli är oftast en bra tid för slåtter, men det finns också marker där annan slåttertid är bättre, t.ex. ängar som blivit för näringsrika och behöver magras ut under en restaureringsperiod genom att slås redan runt midsommar och kanske under några år slås två gånger. Det är viktigt att höet alltid tas bort senast ett par veckor efter slåttern.

Det finns andra ängar som är magra och där det inte är problem med konkurrens och där det förekommer rödlistade fjärilar som är beroende av att blommorna finns kvar oslagna tills sent. Man behöver alltså titta på förutsättningarna på varje mark för att avgöra vilken slåttertid som är bäst.

Hur lång tid det tar att restaurera en markvegetation beror bland annat på hur näringsrikt det är och hur uppluckrat och igenväxt det varit.

noterat...

Rönn

Traditionellt finns en del rönn i ängsmark i Värmland, och speciellt på sätrar och finngårdar verkar det alltid finnas några rönnar i inägan. Förutom att man använde lövet för djurfoder så ansåg man att rönn skyddar mot onda krafter.

Eftersom inägan sällan är inhägnat numera och eftersom älgar tycker om att äta på unga rönnar så är det tyvärr vanligt att det finns gamla rönnar men inga unga "arvtagare". För att säkerställa att det även i framtiden finnas rönn kan det vara nödvändigt att hägna in några utvalda unga rönnar i samband med restaurering.

Liehandboken klar

Rune Stenholm Jakobsen/ Göteborgs Universitet.
Kan laddas ner gratis här:

<https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/38535>

Korta stubbar!

Vid röjning i ängsmark behöver man ta ner alla stubbar extremt lågt för att de inte ska vara i vägen vid slätterarbetet!

Röjning och gallring

Om det bara finns småsly röjer man lämpligen bort allt detta i en omgång. Men är ett område kraftigt igenväxt med både träd och sly är det nästan alltid bäst att röja i flera omgångar med några års mellanrum. Man brukar då få mindre problem med rotskott och stubbskott, mindre problem med röjgödslingseffekt med nässlor mm, och man hinner fundera på vad som ska bort näst i lugn o ro.

En flerårig röjning börjar man lämpligen med att ta bort gran om det finns. Sedan gallrar man lövträden och spara främst såna lövträd som traditionellt funnit i ängen som rönn, sälg, björk mm. Spara både gamla träd och yngre arvtagare för dessa. Asp hör inte till i en inäga, men finns det asp som hunnit bli grov, gammal eller är hålträd kan de sparas ändå p.g.a. det höga värdet för biologisk mångfald i form av lavar, insekter, fåglar mm.

Rotskottsbildare som asp och gråal kan det ibland vara en fördel att ringbarka istället för att såga ner dessa direkt.

Örnbräken

Breder gärna ut sig i ohävdade eller svagt hävdade marker och eftersom arten gynnas av röjning och avverkning är den ett potentiellt problem som kan dyka upp när man restaurerar. Örnbräken lagrar mycket näring i rötterna och har därmed reservnäring så att den kan skjuta nya skott igen och igen om man slår av den. Den bildar kloner, dvs det ser ut som en dunge växter men är egentligen en o samma individ som skickar upp många skott. Örnbräken konkurrerar med andra växter inte enbart genom att skugga för dessa utan använder sig också av kemisk krigsföring "allelapati" för att ta över ytor från annan vegetation.

När örnbräken väl etablerat sig är det en långvarig seg kamp att bli av med den, så man spar mycket tid och arbete genom att förhindra den i att bilda bestånd från början. I praktiken så håller man ett öga efter man avverkat och ser man skott av örnbräken tillämpar man nolltolerans, bort med vartenda exemplar varje gång man ser ett.

Örnbräken är giftig för betesdjur, innehåller cancerogena ämnen, och djuren brukar därför rata växten. En del människor får problem vid hudkontakt, så handskar rekommenderas om man drar i plantorna.

Ambitionsnivåer vid restaurering

Om drömmen är att restaurera sin gård till "originalskick" enligt 1880-talskartan är det i många fall kanske inte realistiskt.

Arealerna av äng- och hackslått var på den tiden cirka 5-7 gånger så stora som arealen åkermark. På kartan intill finns gårdarna Lebbiko och Anderstomten i hemmanet Vittjärn i Lekvattnet. Det gröna på kartan är ängsmark, det bruna åker. Grovt uppskattat finns på de två gårdarna tillsammans 30 hektar inägomark varav cirka 5 hektar åker och 25 hektar äng. Detta är ganska typiska gårdar för Värmlands skogsbygder runt 1880-90 vad gäller storlek och fördelning av markslag.

På 1880-talet bodde det betydligt fler människor i Lekvattnet än det gör 2015. De allra flesta av dessa människor arbetade inom jordbruket, även barn och ungdomar. Alla var dessutom tränade sedan barnsben i att slå med lie, räfsa, hässja och så vidare och man spenderade inte en massa tid med att åka bil till jobb, skola eller sitta vid datorn. Det fanns med andra ord tillgång till kompetent arbetskraft i en utsträckning som sällan är möjlig idag.

Vilka alternativ finns det då, om man vill göra så bra som möjligt och inte får fram 5-10 personer som kan och vill ägna nästan all sin tid åt jordbruket på gården?

På kartan finns gårdarna Lebbiko och Anderstomten i hemmanet Vittjärn i Lekvattnet.

Här följer några exempel:

1. Mindre inäga.

Man väljer ett mindre område bestående av både åker och äng som man bedömer är realistiskt att sköta och bestämmer sig för att detta är numera det som är inägan. Vill man förstärka bilden kan man sätta traditionell trädgårdsgård i nya inägo gränsen. Sen kan man komplettera med att märka ut, ute i skogen på några platser vart den gamla gränsen var och kanske vart det fanns åkrar eller annat så att man kan berätta och bevara historien om att ända ut hit hade man öppna hackslåttmarker.

2. Man kan bruka marken som betesmark istället för slåtter och åker.

Det är i dom flesta fall mycket mindre arbetskrävande. Det är inte att göra "som förr", för "förr" gick betesdjuren på skogen, men det är ett sätt att hålla markerna öppna, historien synlig och samtidigt ta vara på foderresursen för miljö- och klimatvettigt kött/ull/mjölk. Välbetade betesmarker är relativt lätta att göra om till slåttermark om man i framtiden skulle vilja det.

3. Man kan bevara slåtterängsflora på åkermark.

Det är vanligt att slåtern på hackslåttmarkerna upphört tidigt men att man fortsatt slå hö på åkermarkerna mycket längre, eftersom det gick att göra detta med traktorburen slåtterbalk. I många fall har då växtarter som fanns

i slåtterängen överlevt på gamla åkern, medan samma växter försvann från hackslåtten som växte igen med skog. Genom att röja sly på åkrarna (låg stubb) så de går att slå igen och sköta de gamla åkrarna som vore det äng och låta bli gödsla eller kalka kan man bevara flora, fjärilsfauna mm utan mycket manuellt arbete. Har man ingen egen traktor kanske någon granne har? Är det magert och mycket fjärilar kan

det vara en fördel att spara och inte slå allt varje år. Det är viktigt att höet inte ligger kvar på marken mer än ett par veckor efter slåttern utan körs bort.

4. Gallra igenväxt hackslått.

Om åkermarkerna ligger insprängd i gammal hackslått som är igenvuxen med skog kan landskapet vara helt splittrat, det är mer som en skog där åkrarna utgör gläntor. För att få lite mer känsla av en samlad inäga kan man gallra träden i hackslåtten så att man kan se igenom från åker till åker. Genom att vid en första gallring lämna relativt mycket träd kan man undvika att få kraftiga uppslag av sly åren efter gallringen. Efter några år kommer träden att fylla ut så att mer gallring behövs. Vid gallringen sparar man lämpligen i första hand lövträd som traditionellt funnits i inägomark som rönn, sälj och björk. Sparar alla riktigt grova gamla träd och yngre ersättningsträd för dessa, i olika åldrar. Sparar hålträd och döda lövträd. Tar bort alla barrträd om inte det finns något spektakulärt exemplar.

En sådan naturvårdsgallring är värdefull för insekter, lavar mm som trivs på solbelysta stammar, förutom att man får en mer sammanhängande landskapsbild. Gallring kan vara första steg i en senare egentlig restaurering av hackslåtten, men om det inte i framtiden blir realistiskt att sköta en restaurerat hackslåttmark med årlig slåtter kan fortsatt naturvårdsgallring vara ett alternativ.

ANNONSER

Slåtter på Lafallhöjden

Slåttern på Lafallhöjden börjar
lördagen den 25 juli klockan 9.00.

Välkomna!

Slåtter på Ritamäki

Lördagen den 25 juli är du välkommen till Ritamäki för den årliga slåttern.

Vi börjar kl 09.00 och håller på så länge vi orkar eller har lust.
Tag med redskap om du har.

Slåtterfolket bjuds på motti och fläsk. Alla hjärtligt välkomna!

Lekvattnets Hembygdsförening

Som mottagare av detta nyhetsbrev finns du med i ett adressregister hos Länsstyrelsen Värmland

SLÅTTERBLADET

Slåtterbladet är ett nyhetsblad för alla som äger eller sköter ängsmark i Värmland. Syftet är att skapa kontakter mellan ägare och brukare av ängar och andra som vill delta i skötseln samt att diskutera vad som kan göras för att få ängarna skötta. Syftet är också att samla och sprida kunskap om ängar och ängsskötsel men också att sprida information om relevanta kurser, arrangemang, med mera.

Prenumerationen är gratis, du kan även få Slåtterbladet via e-post.

Slåtterbladet medfinansieras av EU.

Nr 3/2015 kommer ut till jul.

**Annonser mm. behöver vi ha
senast den 1 november.**

UTGIVARE

Länsstyrelsen Värmland
651 86 Karlstad
010-224 70 00
varmland@lansstyrelsen.se

KONTAKT

Lise Wichmann Hansen
lise.wichmann.hansen@lansstyrelsen.se
010-224 72 78

FORMGIVNING

Katarina Zeplien
Länsstyrelsen Värmland

BILDER

Sidan 7 Ritmäki, Lekvattnets
hembygdsförening
Övriga, Länsstyrelsen Värmland

PUBL.NR
2015:14

Länsstyrelsen
Värmland

www.lansstyrelsen.se/varmland

Ersättning för restaurering

I nya Landsbygdsprogrammet finns två olika ersättningar som kan vara aktuella att söka för den som vill restaurera ängsmark:

1. Miljöersättning för restaurering

Detta stöd finns från och med 2015.

Man söker för en 5-årsperiod och ersättningen 3.600 kr per hektar betalas ut varje år i 5 år. När man sökt kommer en rådgivare från Länsstyrelsen på besök och gör först en bedömning av om marken kvalificerar för miljöersättning och gör därefter ett förslag till restaureringsplan i samråd med den som söker ersättningen. Den sökande får några veckor på sig att läsa och fundera kring förslaget till restaureringsplan och om hen accepterar planen tas beslut om 5-årigt avtal.

Den som får ersättningen är skyldig att sköta marken i minst 5 år efter att restaureringen är klar (5 års restaurering plus 5 års skötsel blir 10 år totalt).

Endast en gång om året går det att söka, vilket är på våren (datum varierar olika år).

2. Engångsröjning

Stödet kommer att finnas tidigast från september 2015, eventuellt först våren 2016.

Man söker för en begränsad röjningsinsats som går att utföra i en omgång eller i alla fall inom maximalt ett år. Denna ersättning passar alltså för marker där man bedömer att det räcker med en begränsad insats innan marken åter går att sköta som äng eller betesmark.

Den som får ersättningen är skyldig att sköta marken i minst 5 år efter att engångsröjningen är klar (1 års restaurering plus 5 års skötsel blir maximalt 6 år totalt).

Det finns två ansökningstillfällen varje år, ett på våren och ett på sensommaren. Hur mycket man får i ersättning vet vi inte ännu.

Gammal rönne på Ästrandssätern.

MER INFORMATION OM MILJÖERSÄTTNINGARNA

Jordbruksverket
www.sjv.se

Länsstyrelsen Värmland
maria.sundqvist@lansstyrelsen.se
tel. 010 224-7274
lise.wichmann.hansen@lansstyrelsen.se
tel. 010-224 7278